

EDEBİYAT

جم

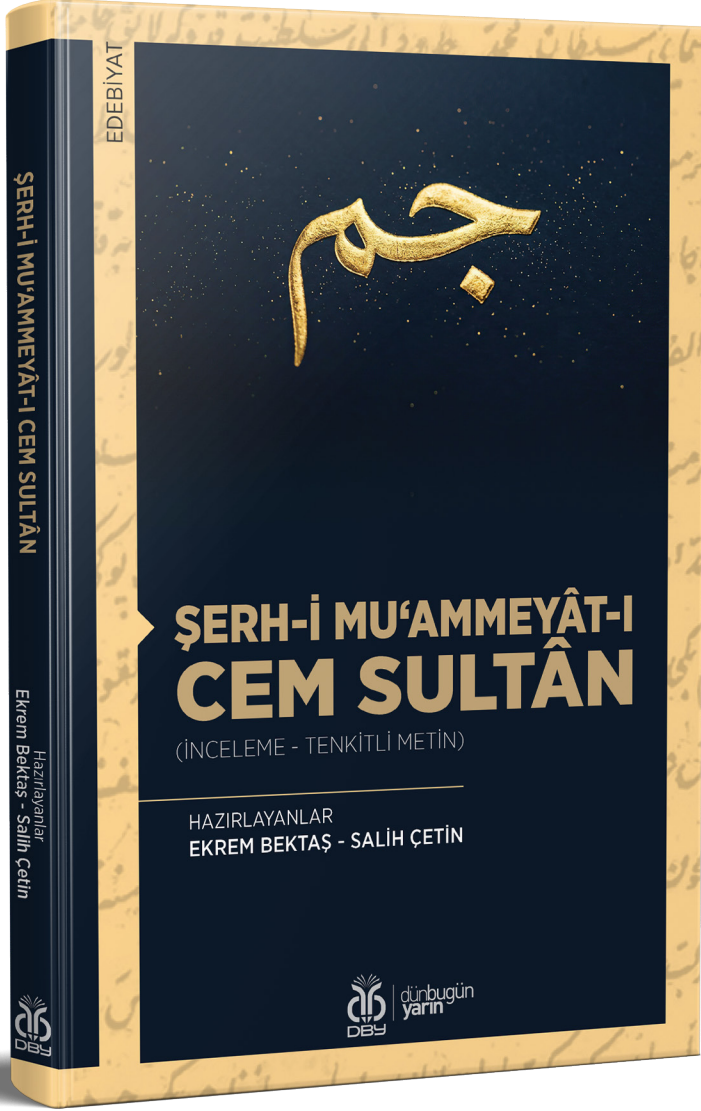
ŞERH-İ MU‘AMMEYÂT-I CEM SULTÂN

(İNCELEME - TENKİTLİ METİN)

HAZIRLAYANLAR
EKREM BEKTAŞ - SALİH ÇETİN

dünbugün
yarın

Bu PDF dokümanı, kitabın bir kısmını içermektedir.
DBY okurları için özel olarak oluşturulmuştur.

“dün” den öğrendikleriyle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

“dün” den öğrendikleriyle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

© 2026, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DBY: 510
Edebiyat: 280

ISBN 978-625-8686-22-7
Sertifika No: 52315
1. Basım: İstanbul, 2026

Hazırlayanlar: Ekrem Bektaş - Salih Çetin
Editör: Gökhan Alp
Dizi Editörü: Furkan Öztürk
Yayın Yönetmeni: İrfan Güngörür

Baskı Hazırlık: DBY Ajans

Baskı/Cilt:
Birlik Baskı Ozalit San. Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika No: 52846)

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Şerh-i Mu'ammeyât-ı Cem Sultân (İnceleme - Tenkitli Metin)

Hazırlayanlar: Ekrem Bektaş (Prof. Dr.), Salih Çetin Editör: Gökhan Alp
(Doç. Dr.)

İstanbul : DBY Yayınları, 2026.

164 s. ; 13,5 x 21,0 cm ___ (DBY Yayınları ; No. 510) ___

ISBN 978-625-8686-22-7

1- Edebiyat 2- Eski Türk Edebiyatı 3- Muamma 4- Cem Sultân

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI
Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr
Tel.: +90 212 526 98 06

İçindekiler

Kısaltmalar	7
Ön Söz	9
Giriş	11

BİRİNCİ BÖLÜM

Cem Sultan

1.1. Hayatı	17
1.2. Edebî Kişiliği	18
1.2.1. Eserleri	21

İKİNCİ BÖLÜM

İnceleme

2.1. Eserin Tanıtımı ve Değerlendirilmesi	23
2.1.1. Eserin Adı ve Yazılış Tarihi	23
2.1.2. Eserde Yer Alan Muammalar ve Çözüm Yöntemi	24
2.1.3. Eserin Dil Hususiyetleri	29
2.2. Eserin Muhtevası	31
2.2.1. Muamma Kaideleri	31
2.2.1.1. A'mâl-i Teshîli	31
2.2.1.2. A'mâl-i Tahsîli	33
2.2.1.3. A'mâl-i Tekmîli	37
2.2.1.4. A'mâl-i Tezyîli	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Şerh-i Mu'ammeyât-ı Cem Sultân'ın Metni

3.1. Nüshaların Değerlendirilmesi	41
3.2. Nüsha Tavsifi	43
3.3. Metin Tesisi ile İlgili Hususlar.....	44
3.4. Tenkitli Metinde Nüsha Farklarının Gösterilmesi İle İlgili Hususlar	46
3.5. Çeviri Yazı İşaretleri.....	48
Tenkitli Metin	49
Sonuç	159
Kaynakça.....	161

Ön Söz

Türk edebiyatında ilk örnekleri 15. asırda verilen muammanın nitelik ve nicelik bakımından bu asırdaki en önemli temsilcisi Cem Sultan'dır. Bugüne kadar yapılan ilmî çalışmalarda Cem Sultan'a ait sadece 61 muamma tespit edilebilmiştir. Bu muammaların tamamı şairin *Türkçe Dîvân* nüshalarında yer almaktadır. Söz konusu çalışmalarda şairin *Dîvân* nüshalarından başka herhangi bir kaynaktan istifade edilmemiştir. Bu yüzden Cem Sultan'ın *Dîvân* nüshalarına dâhil edilmeyen muammalarının tespiti ve ilim âlemine kazandırılması önem arz etmektedir.

Muamma mecmua, risale ve şerhleri şairlerin divanında yer almayan muammaların tespitinde önemli rol oynamaktadır. Bu eserlerden muamma şerhleri, belirli kaideler bağlamında muamma çözümünü ihtiva eden eserlerdir. Genellikle müstakil olarak kaleme alınan bu eserlerin tetkiki -bu çalışmada görüleceği üzere- muammalarıyla meşhur bir şairin bilinmeyen muammalarına ulaşmamıza imkân sağlamaktadır.

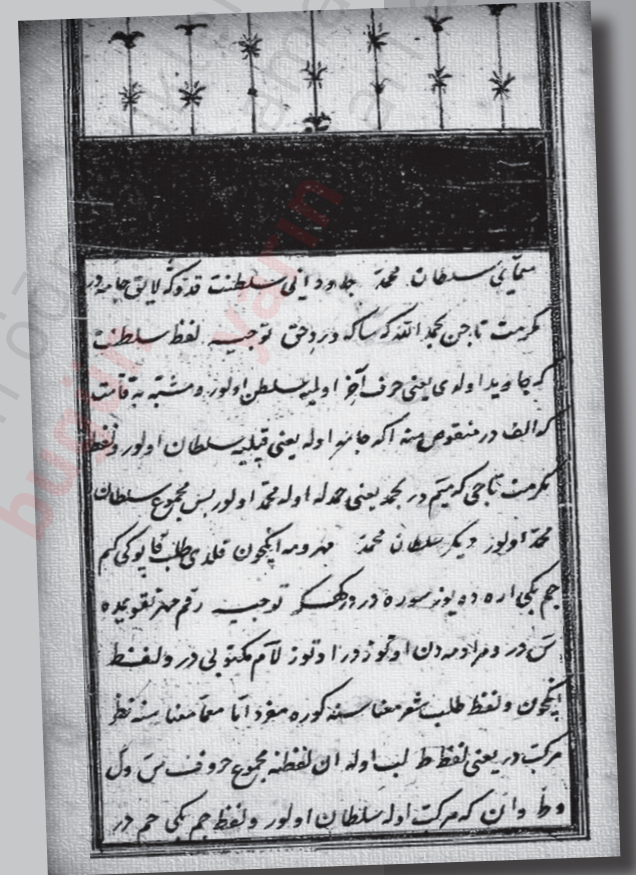
Şerh-i Mu'ammeyât-ı Cem Sultân, bahsi geçen müstakil muamma şerhlerinden olup Cem Sultan'ın kaleme aldığı muammaların şerhini içermektedir. Bu yönüyle eser, Türk edebiyatında muamma şerhlerinin önemli bir halkasını oluşturmaktadır. Zira eser, Cem Sultan'ın bilinen 61 muammasıyla beraber toplamda 336 muammasını ve her

bir muammanın şerhini ihtiva etmektedir. Daha önce hiçbir bilimsel çalışmaya konu olmayan eser tarafımızca incelenmiş ve eserin tenkitli metni ortaya konulmuştur.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde muamma sanatına dair genel bilgilere yer verilmiştir. Birinci bölümde Cem Sultan'ın hayatı ve edebî kişiliği üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde *Şerh-i Mu'ammeyât-ı Cem Sultân*'ın incelemesi yapılmış; eserin tanıtımı ve değerlendirilmesi, eserde yer alan muammalar ve çözüm yöntemleri, eserin dil hususiyetleri ve muhtevası ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise nüshaların değerlendirilmesi, tavsifi yapılmış ardından eserin tenkitli metnine yer verilmiştir.

ŞERH-İ MU'AMMEYÂT-I CEM SULTÂN

Tenkitli Metin

[V, M1, M2 1b] Mu'ammā-yı Sulţān Muḥammed¹

Cāvidān-ı salţanat ḳaddūne lāyḳ cāmedür
Mekremet tācın bi-ḥamdi'llāh ki saña virdi Ḥaḳ

Tevcih: Lafz-ı salţanat ki cāvīd oldu ya'nī ḥarf-i āḥir olmaya *salţan* olur ve müşebbehün-bih-i ḳāmet ki *elif*dür, menḳüşun-minh aña cāme ola ya'nī ḳaplaya Sulţān olur ve lafz-ı mekremetüñ² tācı ki *mīmd*dür, bi-ḥamd ya'nī *ḥamd* ile ola Muḥammed olur. Pes mecmü' Sulţān Muḥammed olur.

Mu'ammā-yı³ Sulţān Muḥammed

Mihr ü meh anuñiçün ḳıldı ṭaleb ḳapuñı⁴ kim
Cem bigi arada yüz süre der-i dergehüñe

[M1 2a] Tevcih: Raḳam-ı mihr taḳvimde *sīndür*⁵ ve murād mehdēn otuzdur ve otuz lām-ı mektübīdür ve lafz-ı anuñiçün ve lafz-ı⁶ ṭaleb şîr ma'nāsına göre müfred ammā mu'ammā ma'nāsına nazar mürekkebdür

¹ Mu'ammā-yı Sulţān Muḥammed: Be-nām-ı Sulţān Muḥammed Ḥān M1

² mekremetüñ: mekremet V, M2

³ Mu'ammā-yı: Diğer V, -M1

⁴ ḳapuñı: ḳapuña M1

⁵ *sīndür*: *sīn* M1, M2

⁶ -M1, -M2

ya'nî lafz-ı tã⁷ leb ola ân lafzına pes⁸ mecmû'-ı hürûf-ı sîn ü lām ü tã ve ân ki mürekkeb ola Sulţân olur ve lafz-ı Cem bigi ham olur ve ham ki yüz süre ya'nî ol⁹ mihr ki yüzi mîmdür der-i dergâha ki¹⁰ dâldur, lafz-ı ham ki arada oldu¹¹ Muḥammed olur. Pes bu mecmû'dan ism-i maḫşûd ḫâşıl olur.¹²

Mu'ammâ-yı¹³ Sulţân Muḥammed

Çerḫ-i aţlas küşe-i eyvânuñı görse ḫacel
Meh yüz urmağa der-i dergâhuña muḫtâcdur

Tevcih: Lafz-ı aţlas ki çerḫ ola ya'nî 'aks ola¹⁴ salţâ olur¹⁵ ve¹⁶ küşe-i eyvân ki nûndur, gördi Sulţân oldu. Mehûn¹⁷ yüzi ki mîmdür, der-i dergâha¹⁸ dâldur yüz ursa med olur ve lafz-ı [M1 2b] muḫtâc ki ma'nâ-yı şî'rîde müfred ve¹⁹ ma'nâ-yı mu'ammâyide mürekkeb irâde olındı ki lafz-ı muḫ ki²⁰ tãc-ı meddür, Muḥammed olur. Pes mecmû'ından ism-i mezḫûr ḫâşıl olur.

Mu'ammâ-yı²¹ Sulţân Muḥammed

Çü şânuñda bulındı luţf-ı bî-ḫad
Senüñçün maḫmedet olur mü'ebbed

⁷ lafz-ı tã: tã lafzı M1, M2

⁸ -V

⁹ ham olur // ol: ḫamdur [V 2a] ve lafz-ı V

¹⁰ der-i dergâha ki: ve der-i dergâh V

¹¹ oldu: ola V

¹² olur. // ḫâşıl olur: mecmû'ından ism-i maḫşûd oldu. M1, Muḥammed. Pes mecmû'-ı ism-i maḫşûd oldu M2 [M2 2a]

¹³ Mu'ammâ-yı: Diğer V, -M1

¹⁴ aţlas ki // 'aks ola: aţlasuñ çerḫi M1, M2

¹⁵ olur, derkenâr M1

¹⁶ ve -M1, -M2

¹⁷ mehûn: meh M1, M2

¹⁸ der-i dergâha: ve der-i dergâh V

¹⁹ müfred ve: müfreddür M1, M2

²⁰ -M1, -M2

²¹ Mu'ammâ-yı: Diğer V, -M1

Kaynakça

- Ahmed el-Mu'ammâyî. *Şerh-i Mu'ammayât-ı Emrî [İnceleme-Metin]*, haz. Salih Çetin. İstanbul: DBY Yayınları, 2023.
- Ahmed Cevdet Paşa. *Belâgat-ı Osmâniye*. (haz. Turgut Karabey - Mehmet Atalay). Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.
- Altınay, Ahmed Refik. *Sultan Cem*. İstanbul: Kapra Yayıncılık, 2021.
- Arslan, Mehmet. "Divan Edebiyatı'nda Mu'ammâ", *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000.
- Ateş, Ahmet. "Metin Tenkidi Hakkında: Dasitân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman Münasebeti İle", *Türkiyat Mecmuası* C. VII-VIII (1942), 253-267.
- Aynur, Hatice. "Cem Şairleri". *İlmî Araştırmalar* 9 (2000), 33-43.
- Babaarslan, Giyasi. "Cem Sultan'ın Türkçe Divanı'nda Bulunmayan Bazı Şiirleri". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türko- loji Dergisi* 24/2 (2020), 55-116.
- Bilkan, Ali Fuat. *Türk Edebiyatında Mu'ammâ*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Cem Sultan, *Cemşid ü Hurşid Mesnevîsi (Metin-İnceleme)*. haz. Münevver Okur Meriç. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 1997.
- Çeçen, Halil - Sağlam, Ayşe. *Rumûzî Mustafa Risâle-i Muammâ/Muamma Risalesi İnceleme-Metin*. İstanbul: DBY Yayınları, 2019.
- Çelebioğlu, Amil - Öksüz, Yusuf Ziya. *Türk Bilmeceler Hazinesi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1995.

- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- Durmuş, Tuba Işınsoy. “Bir Hami Olarak Kınalızâde Ali Çelebi ve Muamma Türüne Katkısı”. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 3/4 (Aralık 2019), 124-140.
- Edib, Kemâl. “Fuzûlî'nin Mu'ammâ Risâlesi”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 7/(1) (2018), 61-109.
- Ersoylu, Halil. “Fal, Falnâme ve “Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultan””. *İslam Medeniyeti Dergisi* 5/42 (Şubat 1981), 69-81.
- Ersoylu, İ. Halil. *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*. Ankara: TDK Yayınları, 1989.
- Ersoylu, İ. Halil. *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*. İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1981.
- Ertaylan, İsmail Hikmet. *Sultan Cem*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1951.
- Gibb, E. J. Wilkinson. *Osmanlı Şiir Tarihi I-II*. çev. Ali Çavuşoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- Hamza, Adem. *Türk Edebiyatında El Yazması Bir Lûgaz ve Mu'ammâ Mecmuasının Transkripsiyonlu Olarak Latin Harflerine Çevirilmesi*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Hayal, Züleyha. *Ahmed Paşa Dîvân (İnceleme-Tenkitletli Metin-Çeviri-Sözlük)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Horata, Osman. “Cem Şairleri: Bir Kader Birliğinin Anatomisi”. *Bilgi* 15 (2000), 91-109.
- İnce, Adnan. *Cem Sultan Cemşid ü Hurşid*. Ankara: TDK Yayınları, 2000.
- İpekten, Halûk. *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*. İstanbul: MEB Yayınları, 1996.
- Kemâlfîferd, Müjde - Tâlibiyân, Yahyâ. “Kadimterin Risâle-i Mu'ammâ'î-i Fârsî”. *Neşriye-i İlmî Pijûhişhâ-yi Nûsha-şinâsî ve Tashîh-i Mütûn* 1/2 (2022), 43-58.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. Hz. Halil Altıntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Kut, Günay. “Cem Sultan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/284-286. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

- Lîmâyî, Emîr Nîmetî - Niyâ, Mehdî Kâsım. *Emîr Ali Şîr Nevâî, Risâle-i Müfredât (der-Fenn-i Mu'ammâ)*. Tahran: İntişârât-ı Müşkûh-i Dâniş, 2015.
- Muallim Nâcî. *Lügât-ı Nâcî*. (haz. Ahmet Kartal). Ankara: TDK Yayınları, 2021.
- Mu'ammeyât-ı Cem Sultân*. Vatikan: Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. Turco 105, 1b-41b.
- Okur, Münevver. *Cem Sultan Hayatı ve Şiir Dünyası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.
- Okur Meriç, Münevver. *Sultan Cem Hayatı, Esareti, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirleri*. Ankara: PSY Vakıf Sistem Matbaa Müdürlüğü, 2006.
- Öntürk, Tolga. *Sürûrî'nin Şerh-i Mu'ammeyât-ı Mîr Hüseyin Adlı Eseri (İnceleme-Tenkitletli Metin)*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Öztelli, Cahit. “Cem Sultan'ın Yeni Bulunan Cemşid ü Hurşid Mesnevisi”. *Türk Dili*, 26/248 (1972): 124-128.
- Saraç, M. A. Yekta. “Muamma ve Divan Edebiyatındaki Seyri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 27 (Temmuz 2012), 297-310.
- Saraç, M. A. Yekta. “Türk Edebiyatında Muammâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/320-321. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Sehi Beg. *Heşt Bihişt*. (haz. Halûk İpekten vd.). e-kitap: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.
- Şakiroğlu, Mahmut H. “Cem Sultan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/283-284. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Şemseddin Sami. *Kamus-ı Türkî*. (haz. Paşa Yavuzarslan). Ankara: TDK Yayınları, 2023.
- Tarlan, Ali Nihad. *Divan Edebiyatında Tevhidler ve Muamma*. İstanbul: Ke-tebe Yayınları, 2019.
- Taşköprizâde Ahmed Efendi. *Mevzû'atü'l-'ulûm*. çev. Taşköprizâde Kemâlüddîn Mehmed Efendi. Ahmed Cevdet Tab'ı. İstanbul: İkdâm Matbaası, 1313.
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. “Yazma Eserler Veritabanı”. Erişim 09.02.2026. <https://portal.yek.gov.tr>
- Ünver, İsmail. “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”. *Türkoloji Dergisi* 11/1 (Mayıs 1993), 51-89.

Yazar, Sadık. *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Zebihullah Safâ, *Târîh-i Edebiyât der-Îrân*. 4. Cilt. Tahran: İntişârât-ı Firdevsî, 1364.

“dün”den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

ŞERH-İ MU'AMMEYÂT-İ CEM SULTÂN

(İNCELEME - TENKİTLİ METİN)

Sırrın ve kederin harfleri: Şerh-i Mu'ammeyât-ı Cem Sultân

Osmanlı tarihinin en hüznü şehzadesi Cem Sultan, sürgünle geçen ömrünün ıstırabını ve zekâsını harflerin estetiğine naksetmiştir. Türk edebiyatında muamma sanatının 15. yüzyıldaki en üretken temsilcisi olan Sultan, kelimelerin ardına gizlediği isimlerle hem bir zekâ oyunu sergilemiş hem de gönül dünyasının kapılarını aralamıştır.

*Çokdur egerçi 'âşık-ı sâdık cihânda lîk
Çekmekde Cem gibi gamunı kimse görmedüm*

diyerek kederini muammalaştıran şairin bu yönü, elinizdeki çalışmaya kadar büyük ölçüde karanlıkta kalmıştır. *Şerh-i Mu'ammeyât-ı Cem Sultân*, bugüne değin müstakil bir ilmî çalışmaya konu olmamış, bu sebeple Sultan'ın yüzlerce muamması literatürde yer almamıştır.

Bu çalışma, eserin tenkitli metnini ortaya koyarak Cem Sultan'ın bilinmeyen 275 muammasını ilk kez gün yüzüne çıkarıyor. Toplamda 336 muamma ve çözüm yöntemini içeren bu eser, klasik edebiyatın en girift sanatlarından birini şehzadenin dünyası üzerinden ilim âlemine kazandırıyor. Bir ismin; ebcet, teşbih ve çeşitli harf oyunları ile beyit içerisine nasıl ustalıkla gizlendiğine tanıklık edeceğiniz bu kitap, araştırmacılar için temel bir kaynak niteliğindedir.

“dün”den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

ISBN 978-625-8686-22-7

9 786258 686227